

Hazema Ništović

ZNAČAJ SISTEMSKOG RAZVOJA GOVORA U PREDSLOVNOJ FAZI

Sažetak

Sveukupni razvoj djeteta povezan je sa govorom, jer govor ima poseban utjecaj na razvoj mišljenja i zaključivanja, kao i na kompletan razvoj ličnosti djeteta. Govorom se izražavaju misli, one tako postaju jasnije, govorom djetete potvrđuje spoznajnu zrelost, te sposobnost imenovanja i kombiniranja svega onoga što je postalo dio njegovog verbalnog saopćavanja. Intenzivan razvoj govora vezan je za predškolski period, mada usavršavanje govora traje cio život. Za uspješan razvoj govora moraju biti ispunjeni brojni uvjeti. Pored zdravog i razvijenog govornog aparata, za nesmetan razvoj govora moraju biti pravilno razvijene psihičke funkcije (zapažanje, mišljenje, pamćenje). Govor doprinosi socijalizaciji djeteta, ali sredina u kojoj dijete odrasta značajno utječe na razvoj govora, posebno na pravilan i uzoran govor. Razvoj govora moramo poticati i njegovati, jer se tako ublažavaju razlike između pasivnog i aktivnog govora. Govor ni u porodici, ni u vrtiću, a posebno u školi ne smije biti sam sebi svrha. Razgovorom se dijete upućuje na samostalno i sigurno razmišljanje, razgovorom se šire spoznajni vidici djeteta. Dijete intelektualno napreduje. Složen spoznajni proces za dijete je i zahtjev da mora naučiti slušati sagovornika, ne prekidati ga i ne pričati istovremeno sa sagovornikom. Uporedo sa razvojem govora dijete usvaja i osobine dobrog govora. Među osobine dobrog govora posebno se ubraja: smisleno logično kazivanje, pravilan govor s određenim ciljem, živost u izlaganju, tečnost, tačnost, izražajnost u izlaganju i razumljivost.

***Ključne riječi:** govor, mišljenje, pamćenje, logično kazivanje, smislen govor*

Summary

The overall child development is related to speech, for speech has a special effect on the development of thinking and reasoning, as well as on the very development of a child's personality. In addition to expressing thoughts and thus making them clearer, speech also expresses a child's cognitive maturity, and its ability to name and combine everything that has become a part of its verbal communication. Speech is intensively developed in the pre-school years, and it is further improved throughout life. There are numerous conditions that need to be fulfilled for a speech development to be successful. In addition to a healthy developed speech apparatus, unhindered development of speech also requires properly developed psychological functions (noticing, thinking, memorizing). Speech contributes to the child's socialization; however, the child's environment also has a significant influence on the development of speech – standard and formal speech in particular. The speech development should be encouraged and fostered, thus mitigating the differences between the passive and active speech. Speech shouldn't be seen as an objective neither in family or kindergarten, nor in schools. Conversation guides a child to independent and confident thinking, and expands child's cognitive views, thus ensuring child's intellectual improvement. Having to learn not to talk at the same time as the collocutor, and to listen to him/her without interruption is a complex cognitive process for the child. A child also acquires good communication skills along with the speech development. These skills include: meaningful logical expression, standard purposeful speech, vivid presentation, fluency, accuracy, eloquent presentation and intelligibility.

Key words: speech, thinking, memorizing, logical expressions, meaningful speech

Govorna kompetencija je preduvjet aktivnog sudjelovanja u zajednici, jer se govorom ostvaruju razne aktivnosti. Prema Sosiru (Saussure) jezik se kao apstraktni organizirani sistem znakova ostvaruje u komunikativnoj funkciji. Govor je složena ljudska djelatnost. Govorna kompetencija sintetizira u sebi lingvističku, gramatičku i pragmatičku kompetenciju, odnosno ona omogućava uspješno jezičko djelovanje. Ovladavanje osnovnim jezičkim djelatnostima odražava se na razvoj jezičke kompetencije i obratno. Osnovni zadatak nastave maternjeg jezika temelji se na ovladavanju temeljnim jezičkim djelatnostima, kako receptivnim (slušanjem i čitanjem) tako i produktivnim (govorom i pisanjem). Početak školovanja u devetogodišnjoj osnovnoj školi usmjeren je na razvoj

govora, ali se suštinski akcenat stavlja na učenje čitanja i pisanja. Međutim, prije pisanja dijete sadržaj prima auditivno i perceptivno. Da bi dijete neki sadržaj transformiralo u pisani oblik, mora ga razumjeti i znati preoblikovati u pisanu formu. Kada se sistem grafemskog bilježenja usvoji i kada se savladaju gramatičko-pravopisna pravila jezika, pisanje se pretače u sposobnost stvaralačkog izražavanja, ono postaje kreativni čin koji se automatizira. Međutim, svemu ovome predstoji govor. Da bi dijete pravilno pisalo, ono mora pravilno govoriti. Da bi znalo nešto napisati, mora znati šta želi napisati, mora uključiti svoj intelekt, smisliti, izgovoriti i napisati.

Sistemska razvoj govora počinje polaskom djeteta u školu. Govor je prva tema jezičkog izražavanja u fazi učenja čitanja i pisanja. Istina, programski nije pokriveno područje *slušanja* u predsllovnoj fazi, mada se dijete tek u školi susreće sa pravilnim govorom i prvi suštinski uzoran govor treba da bude govor učitelja. Kako je moguće da se slušanje ne uvrsti u programsku strukturu kada se već odavno zna da bez slušanja ne bi bilo ni govora? Izostanak slušanja ostaje otvoreno pitanje u predsllovnoj fazi rada. Malo se govori i o činjenici da djeca jezik počinju izražavati mnogo prije nego što to okolina prepoznaje. Govor se pojavljuje već poslije prve godine života, ali se začinje još u intrauterinskom periodu.

RAZVOJ LEKSIČKO-SEMANTIČKIH KOMPETENCIJA

Mada su programom u predsllovnoj fazi predviđene leksičke vježbe s ciljem razvijanja govornih kompetencija, u praksi se to ne provodi u dovoljnoj mjeri. U početnicama imamo sinonimske nizove koji se mogu upotrijebiti u različitim situacijama. Kada bi se više radilo na metodičkim strategijama za razvijanje leksičko-semantičkih kompetencija, uspjeh u ovoj značajnoj oblasti bio bi znatno bolji. Leksika je značajna za razvijanje učeničke jezičke kompetencije. Na ovaj način učenici će poboljšati nivo gramatičkog i pravopisnog znanja, povećat će broj riječi koji im je potreban za svakodnevnu upotrebu, naučiti nijansirati riječi prema značenju. Učenik nižih razreda osnovne škole ne može raditi gramatiku prema znanstvenim zakonitostima, pa ni leksikologiju kao dio gramatike, ali se ovo područje može raditi na metodički znanstven način. Na početnom obrazovnom nivou važno je da djeca usvajaju pravilnu upotrebu riječi, da razumiju pravo i preneseno značenje

riječi. Još u početnicama možemo naći dobro metodički osmišljene leksičke nizove riječi postavljene sinonimski i antonimski. Vježbe sa sinonimima i antonimima pogodne su za mlađi uzrast, ali moramo voditi računa o sadržajima koji su učenicima razumljivi. Leksičko-semantičke vježbe pomažu učenicima da usvajaju značenje riječi i da tako razvijaju osjećaj za jezik, odnosno metalingvističke kompetencije. Usvajanjem riječi razvija se komunikacijska sposobnost još u predsllovnoj fazi. Dok djetetu čitamo kraće priče, možemo ga usmjeravati na određene riječi i na taj način razvijati osjećaj za njihovo značenje. Leksičko-semantičke vježbe zavise od učeničkog predznanja, najbolje ih je realizirati kroz igru koja ima cilj produkciju novih riječi, prema poticaju i prema značenjskom nijansiranju. Leksičke igre učenicima uvijek olakšavaju i proširuju semantičke pravce za jezičko oblikovanje priče. Didaktičke igre su najbolji put do jezičkog stasanje. Da bi dijete usvojilo lingvistističke kompetencije, potrebno je još u predsllovnom razdoblju insistirati na metalingvističkim sposobnostima putem intenzivnih vježbi u kontekstu.

UTJECAJ GOVORNE SITUACIJE NA RAZVOJ GOVORA

Komunikacijska kompetencija se različito definira. Neki pod ovim pojmom podrazumijevaju ona znanja i vještine koje treba da posjeduju govornik i slušalac kako bi se mogli sporazumijevati u različitim govornim situacijama. Pri utvrđivanju modela govorne kompetencije potrebno je voditi računa o gramatičkim, sociolingvističkim, diskursnim i drugim komponentama.

Djeca počinju sa situacionim mišljenjem koje je omeđeno određenim životnim uvjetima, ona iznose obične konstatacije koje vide u svakodnevnom životu. Djeca govorom preslikavaju ono što se dešava u njihovim okruženju (*Beba spava*). U drugoj etapi razvoja govora imamo one situacije kada se dijete pomalo slikovno izražava (*Išli smo na izlet*). U trećoj etapi dijete ima apstraktno mišljenje. Može upotrijebiti i neka poređenja prema svojim asocijacijama (*Šta je domovina, majka, drugarstvo...*) U najsloženije oblike mišljenja Kornilov ubraja fazu govornog rasuđivanja, onaj period govornog razvoja kada je dijete sposobno da izvodi zaključke iz jedne govorne situacije ili da sintetizira sud iz nekoliko govornih situacija. Interesantna je faza u razvoju govora kada dijete usvaja

fenomen imenovanja stvari i kada počinje sa famoznim pitanjima tipa: *Šta je to?* U ovom periodu dijete naglo počinje da bogati rječnički fond, ono usvaja onoliko riječi koliko mu okolina može ponuditi. Vježbanje govora *osmišljava* se u zavisnosti od uzrasta. Djetetu pričamo, prepričavamo, upućujemo ga spontano u dobro govorenje u različitim govornim situacijama. Posebno su za razvoj govora efikasne govorne igre. U radno-igrovnim situacijama dijete potičemo da govorno osmisli i izrazi ono šta radi, čime se igra i kako se zove ta igra, koja su pravila te igre ili neke radnje. Logičnost kazivanja ima dodirne tačke sa osmišljenošću. Čak i kada djeci nudimo nelogične, nonsensne sadržaje i oni mogu biti osmišljeni. U svakoj govornoj situaciji govor mora biti osmišljen, mora imati svoj cilj, govor bez cilja nema smisla, takav govor ne može biti usmjeren na vježbanje.

ZNAČAJ IGRE ZA RAZVOJ DJEČIJEG GOVORA

Na ovom uzrastu navikavamo učenike da se izražavaju jasno, te da pravilno sastavljaju rečenice (rod, broj, padež). Naročito je potrebno vježbati intonaciju rečenice i sve drugo što je vezano za osobinu dobrog govora. Treba stvarati situacije za razvoj dječijeg jezičkog stvaralaštva, naprimjer igre: *Kaži nešto na zadatu riječ... Kaži nešto na dvije riječi...*

Pričanje na osnovu zadatih riječi za učenike ovog uzrasta složene su aktivnosti, ali šestogodišnjaci posjeduju potrebu za otkrivanjem zagonetnih riječi pa će ovakva vježbanja prihvatiti sa posebnim interesiranjem. Naravno, učitelj mora voditi računa o uzrastu učenika i pri tome biti umjeren u zahtjevima. Riječi koje bi bile okosnica priče moraju biti podsticajne, ali ipak učitelj mora iskoristiti i likovni medij koji bi se uskladio i povezao sa riječima.

Učitelj sintaksičke igre pričanja može izvoditi na razne načine. Najvažnije je osmisliti princip igre, objasniti ga učenicima, te provjeriti jesu li shvatili tok i način igre.

Bogatstvo učeničkog rječnika zavisi od kvalitetnih leksičkih, sintaksičkih i semantičkih vježbi. Leksičke vježbe trebalo bi organizirati uz svaki prigodan nastavni sadržaj. Ove vježbe se mogu organizirati uz srodne programske sadržaje.

Za ovo vježbanje mogu nam poslužiti specifična štiva, govorne vježbe (gramatičke, pravopisne, semantičke, sintaksičke).

Učitelj bira adekvatne riječi i sintagme koje će podstaknuti učenika da bogati svoje izražajne mogućnosti. Da bi učenici uspješno mogli izvoditi ove vrste vježbi, moraju poznavati značenje riječi kojima se imenuju određeni pojmovi. Ranije smo govorili o imenovanju predmeta, bića, osobina i funkcionalnosti pojedinih predmeta. Leksičke vježbe mogu jednostavno preći u sintaksičke ukoliko od ponuđenih riječi sastavljamo rečenice.

U leksičko-sintaksičkim vježbama možemo osobinu staviti ispred imenice, a poslije imenice dodati riječ kojom se pojašnjava kako se nešto radi i šta se radi.

Na ovaj način osposobljavamo učenike da izražavaju misli govorom i postepeno ih uvodimo u stvaralački govor. Učenik izgovara manje i veće govorne cjeline odgovarajući na pitanja. Komuniciranje se ostvaruje na relaciji *učitelj – učenici* i *učenik – učenik*. Ovakve vježbe će doprinositi akceleraciji u učenju i čitanju. Svaka leksička i sintaksička igra postepeno nenametljivo povezuje dimenziju igre i učenja, a svako učenje do kojeg dolazimo igrom produbit će i emotivni i spoznajni odnos prema jeziku.

Igre se unose uvijek kao dodatni sadržaj da bismo nastavu učinili zanimljivijom. Učenici ovog uzrasta vole ritmizirane sintaksičke konstrukcije. U susretu sa nečim što je neobično dijete doživljava radost i veoma se brzo počinje snalaziti u ritmiziranim sintaksičkim konstrukcijama.

Raznovrsna upotreba riječi veoma je važna za razvoj kulture izražavanja. Upotrebom različito markiranih riječi po značenju učenici izoštravaju svoj odnos prema semantičkom nivou riječi. Rečenična struktura je usko povezana sa strukturom mišljenja. O dječijem razmišljanju nikada ne sudimo na osnovu dužine rečenice, odnosno broja riječi u rečenici nego na osnovu kvaliteta iskaza. Za poboljšanje kvaliteta iskaza služimo se metodom igre.

Ilustracija uvijek podstiče maštu učenika, pomaže im da bolje shvate određeni tekst ili vježbu, te ima značajan udio u poetsko-imaginarnoj nadgradnji.

Govorno-slikovna zagonetka trebalo bi da potvrdi značaj komplementarnog odnosa govora i ilustracije. Na osnovu ilustracije dijete vidi ono što ne može da shvati kada mu se riječima saopći.

Za svako vježbanje govora mora postojati motivacija i igrovna govorna sredstva koja će djecu poticati i motivirati ih da govore i da opisuju razne situacije. Djeci su posebno omiljene igre parova

na početni glas/slovo. Igra je jednostavna. Djeci se podijeli jednak broj karata sa sličicama, a karte sa slovima stave se na sredinu stola. Vođa grupe izvlači prvu kartu sa gomile na stolu, pogleda je i pita ko ima sličicu čiji naziv počinje sa izvučenim početnim slovom/glasom. Igrač (učenik) koji ima traženu sličicu sastavlja prvi par. Igra se završava kada su sve kartice spojene sa parovima, a pobjednik je onaj igrač (učenik) koji je spojio najviše parova. Druga igra je slična prethodnoj, samo što je ova igra usmjerena na završni glas/slovo riječi kojom je imenovan predmet na sličici karte. Na stolu su kartice sa sličicama, vođa grupe ponovo izvlači sa stola sličicu, imenuje predmet na njoj, naglašava posljednje slovo i traži kod članova grupe navedeno slovo. Onaj član grupe koji ima navedeno slovo spaja parove i ostavlja ih na stranu. Učiteljima su poznate i druge predčitačke i predslovne vještine koje utječu na razvoj govornih kompetencija. Nikada ne smijemo zanemariti pravilnost govora. Pod pojmom pravilnost podrazumijevamo pravilnu artikulaciju glasova, adekvatnu promjenu riječi, korektno formiranje rečenice, jasnu semantiku. Svako zdravo dijete posjeduje potencijalne sposobnosti da pravilno govori samo te sposobnosti bi trebalo razvijati.

Struktura i bogatstvo rečenice koje dijete upotrebljava u ovoj životnoj dobi važan su pokazatelj jezičkog razvoja. Djeca dolaze u školu s manjim ili većim fondom riječi, neki imaju izgrađenu i jasnu rečenicu, a neki se još uvijek teško snalaze u jezičkoj produkciji. Dječiji rječnik je potrebno bogatiti, rečenicu izgrađivati. Još u ranom periodu djeca znaju da su riječi u rečenicama složene po određenim pravilima.

Izgrađivanje osjećaja za rečenicu treba da bude sistematično i intenzivno, a da bi to učenici shvatili vježba treba da bude metodički osmišljena. Ukoliko djeca nisu savladala slova i ukoliko još ne znaju čitati, možemo se poslužiti globalnim i anticipacijskim čitanjem (kombinacija riječi i slika). U početnicama često susrećemo eliptične rečenice kojima se izražava određena konstatacija, upozorenje, iznenađenje, uzbuđenje. Ovakvim rečenicama razbijaju se beskrajna ponavljanja riječi i rečenice koje su neprirodne, često besmislene, a nalazile su se u početnicama isključivo radi savladavanja tehnike čitanja. Takve rečenice su izazivale dosadu kod učenika i osjećaj odbojnosti, nisu ih motivirale za kvalitetan govor. Dijete ne uči samo one riječi koje su mu emotivno važne, nego i složenije koje ga zanimaju, ili koje kod njega izazivaju znatiželju, uzbuđenje,

podstiču ga na akciju. U razvoju učeničkog govora važno je insistiranje na leksičkim vježbama, ali je još važnije da učenici znaju riječi upotrijebiti u rečenici, tj. u sintaksičkim oblicima u kojima će upotrijebiti zadatu riječ.

Uz poticajnu pomoć učitelja učenik, koji tek dolazi u školu, može sastaviti i izgovoriti rečenicu od pet do deset riječi.¹

U početnice bi trebalo uvrstiti sintaksičke vježbe sa participacijskim čitanjem. Jezički sadržaji treba da budu tako koncipirani da omogućavaju kreativan odnos djeteta prema jeziku. Posebno su bogati sadržaji leksike. Kvalitet sintaksičkih vježbi je i u tome što se vodi računa o znacima interpunkcije još u fazi participacijskog čitanja. U sintaksičkim cjelinama koje imaju značajan utjecaj na razvoj govora šestogodišnjaka interpunkcija treba da bude korektno postavljena.

Učenicima bi trebalo ponuditi rečenice koje omogućavaju unošenje vlastitih iskustava – emotivnih, socijalnih i intelektualnih.

Djevojčica ima među i lutku. Rečenica je u semantičkom smislu emotivno intonirana.

Olovke i gumica su u pernici. Rečenica u semantičkom smislu ima intelektualno iskustvo.

Ovakvim pristupom učenike potičemo da idu naprijed u akceleracijskom² učenju, da ubrzavaju sintaksičko učenje te da tako postignu svoj kognitivni, afektivni, socijalni i radni maksimum. Cilj sintaksičkih vježbi ove vrste je kontinuirano bogaćenje dječijeg rječnika i osposobljavanje učenika za usmeno, a kasnije i pismeno izražavanje misli. U početnicama bi trebalo ponuditi različite vrste riječi, neke od njih djeca već poznaju, neke će učiti pomoću participacijskog čitanja. Ovako ćemo izbjeći opasnost od gubljenja motivacije u razvoju govora.

Razvijanje govora pomaže izgradnji jasnih misli, tačno određenih pojmova, utječe na donošenje sudova, izvođenje zaključaka. Ilustracije povezane s riječima, s ciljem razvoja govora, učenicima pomažu da opažaju, upoređuju, povezuju u sintaksičke cjeline, stvaraju pojmove, izvode zaključke i oblikuju to u rečenice.

¹ I. Furlan i A. Kobola: *Ubrzano napredovanje nadarenih učenika osnovne škole*, Zagreb, 1971, str. 16.

² Akceleracija se odnosi na opće ubrzanje učenja jezika u vremenu krupne mehaničke industrije (kompjuteri, biotehnologija, mikroelektronika...)

Govorni razvoj djece je proces uvjetovan psihičkim i fizičkim razvojem. Dijete prepoznaje odnose među predmetima i pojmovima, uglavnom na osnovu iskustva o njihovoj vanjštini. Ukoliko šestogodišnjak i ne zna slova, te ne može pročitati tekstualni dio, klauzalno mišljenje mu pomaže da shvati smisao. Iskustvo pomaže djeci da razviju sposobnost za raščlanjivanje, rasuđivanje i upoređivanje, tako da im se sve više podiže sposobnost apstrakcije.

Šestogodišnjak postepeno počinje uočavati karakteristike predmeta i bića, on na njih gleda analitički, mada se mišljenje učenika ovog uzrasta kreće u relacijama konkretnih predodžbi. Zbog toga je posmatranje ilustracija u početnicama prvi impuls i prva motivaciona etapa u razvoju govora i postepenom psihičkom sazrijevanju. Šestogodišnjaci se teže snalaze u uzročnim relacijama. Oni će nam jednostavno objasniti zašto služi olovka, a zašto gumica (*Olovkom pišemo, a gumicom brišemo*). Bilo bi pogrešno da od njih tražimo da odgovore zašto olovkom pišemo, ili zašto je leptir žute boje i tome slično. Djeca ove dobi uočavaju činjenice, razmišljaju o njima i počinju se odnositi kritički prema činjenicama. S ciljem razvoja govora potrebno je proširivati rečenice tako što ćemo djecu upućivati na karakteristične detalje.

Učenicima pomožemo da tokom izgrađivanja pojmova uočavaju sličnosti i razlike, odnosno da uoče ono bitno i shvate da su riječi, izrazi i rečenice važni izvor za sporazumijevanje, ali ne i jedini izvor.

PREPRIČAVANJE U FUNKCIJI RAZVOJA GOVORNE KOMPETENCIJE

Prepričavanje³ je kazivanje poznatog teksta s ciljem provjeravanja stepena usvojenosti sadržaja. Učenicima treba da bude poznat i jasan sadržaj teksta. Učitelj upućuje učenike kako treba prepričavati tako da oni sami na kraju zapaze da je u tekstu tokom prepričavanja ponešto izmijenjeno, izostavljeno ili ispušteno.

Ukoliko tekst usmeno prepričavamo, onda vodimo računa o tome da prepričavanje bude jasno, rečenice potpune i smislene,

³ „Prepričavanje (eng. retelling, fr. répétition de choses lues (on entendues), njem. Nacherzählung, rus. pereskaz) – može biti usmeno i pismeno. Cilj je da učenik svojim rečima kaže šta je čitao ili šta je čuo, što je osetio ili uopšte doživeo.” – *Pedagoški rečnik*, 2, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, Beograd, 1967, str.193.

a kada pređemo na pismeno prepričavanje, onda se zahtjevi povećavaju u smislu upotrebe pravopisne korektnosti. Dobar učitelj prepričavanje postepeno proširuje obuhvatajući doživljaje, opise, uključivanje ličnog stava.

Mada se prepričavanje u svojoj početnoj fazi smatra nekreativnim i isključivo reproduktivnim oblikom, ono je veoma pogodno za kasnije stvaralačko pričanje, za stvaranje novih rečenica i za preoblikovanje teksta. Prepričavanje je put do razvoja pamćenja, opažanja i kvalitetnog izražavanja, ali i značajna etapa u kojoj učenici savladaju tekst do nivoa razumijevanja i uspješnog snalaženja u radu na tekstu. Sa učenicima prvog razreda devetogodišnje osnovne škole, u procesu prepričavanja funkcionalna je *dijaloško-razvojna metoda*. U početku više djece istovremeno govori (*polilog*) sve dok se neko dijete ne ohrabri i ispriča sadržaj u cjelini uz pomoć učitelja. Ukoliko djeca teže shvataju sadržaj, poslužiti ćemo se raznim igračkama i drugim didaktičkim materijalom kako bismo im približili sadržaj teksta. Prepričavanje se može realizirati na osnovu detaljnih pitanja koja učitelj postavlja, a učenici odgovaraju na njih. Poslije faze *poliloga*, učenike postepeno uvodimo u pravila slušanja što je uvjet za razumijevanje sadržaja.

Za prepričavanje na osnovu detaljnih pitanja učitelj bira kraća štiva koja imaju određene etičke vrijednosti. Za ovu vrstu vježbanja su pogodne basne, ali i drugi tekstovi koji ispunjavaju određene estetske i etičke uvjete. Pored *poliloškog* i monološkog slobodnog prepričavanja učitelj može organizirati i prepričavanje po planu. Svaki segment plana učenicima mora biti razumljiv, svaka formulacija pitanja jasna i precizno postavljena. Prepričavanje po zajedničkom planu usmjereno je na vježbanje pamćenja i zapamćivanja, vježbanje izražavanja, razvoj rečenice i osjećaj za povezivanje rečenica u *diskurs*.

Za napredne učenike učitelj može organizirati prepričavanje na osnovu *natuknica*. Iz poznatog sadržaja učitelj izdvaja od dvije do pet riječi na osnovu kojih učenici izmišljaju novi sadržaj.

U okviru prepričavanja možemo tražiti od učenika da mijenjaju kraj priče, da u priču uvode novi lik, da mijenjaju jedan ili oba lika i slično tome

Zanimljive vježbe pričanja na osnovu niza slika mogu se realizirati pomoću sadržaja poznatih basni. Na ilustracijama ćemo predstaviti cjelovit, zanimljiv sadržaj basne. Pojavljuju likovi koji

su u stalnoj akciji. U razvoju događaja važno je insistirati na nekim elementarnim etičkim normama. Sadržaji ilustracija treba da zadovoljavaju osnovne estetske kriterijume. Uz uočljivu skladnu kompoziciju treba da bude i uzoran likovni izraz, dopadljiv izbor boja. Sve su to preduvjeti za funkcionalne govorne vježbe. Na ovaj način se podstiču učenici na jezičku aktivnost.

Pričanje koje se realizira na osnovu niza slika ima dodirnih tačaka sa prepričavanjem. Najbolji rezultat se postiže ako nam pričanje na osnovu niza slika posluži kao motivacija poslije čega se vodi razgovor s učenicima o svemu onome što su zapazili i zaključili.

Učitelj ovo pričanje može izvoditi etapno, otkrivati sliku po sliku, a mogu se pokazati i sve slike odjednom.

Postupak pričanja zavisi od iskustva učitelja, sastava odjeljenja, motivacije i brojnih drugih činilaca.

Svaki učenik može pričati o jednoj u nizu slika, pritom će voditi računa o pojedinostima na crtežu. Ukoliko učenik ima više govornog dara i iskustva, može unositi i neke pojedinosti koje su van konteksta (*asocijativno – komparativna metoda*). Učitelj pitanjima potiče učenike da govore jer oni u početku prvog razreda ne mogu sami zaokružiti svoju priču nego uglavnom pričaju na osnovu poticajnih pitanja.

U okviru ovog pričanja možemo ponuditi i grafomotoričke predvježbe koje pomažu učenicima da uvježbavaju motoriku ruke, koordinaciju prstiju, kretanje podlaktice i nadlaktice. U svim predvježbama nalaze se elementi slova, ali elementi slova uočljivi su i na drugim ilustracijama. Učitelj *asocijativno-komparativnom* metodom može ukazati učenicima da smo okruženi elementima slova i da ih samo moramo prepoznati.

SLIKE I BOJE NA SLIKAMA U FUNKCIJI RAZVOJA GOVORA

Razvoj govora je komplementaran sa likovnim izražavanjem pod uvjetom da ilustracije zadovoljavaju likovni interes učenika nižih razreda. Pričanje na osnovu slike sa cjelovitim sadržajem metodički je složen postupak jer ne pripada ni jednostavnijem prepričavanju, niti složenom opisivanju. Idealno rješenje za ovu vrstu govornog vježbanja je kombiniranje pričanja i opisivanja gdje bi se dvije forme kazivanja međusobno preplitale. Za šestogodišnjake su

likovni mediji značajni jer ih potiču na govor. Zbog toga je nužna korelacija likovnog i govornog aspekta. Slika i boje na slikama utječu na bogaćenje rječnika.⁴

Nastavnik postavlja sljedeće zadatke časa:

- osposobljavanje učenika za tačno, jasno, precizno pričanje;
- razvijanje sposobnosti artikulacije glasova standardnog jezika;
- uočavanje značajnih elemenata na ilustraciji i izražavanje govorom bitnih pojedinosti;
- podsticanje spontanog pričanja;
- razvijanje osjećaja za stvaralačko pričanje.

U ovakvim vježbama stalno se mijenjaju etape: slušanje, gledanje (uočavanje), govorenje (pričanje). Osnovni zadatak ovih vježbi je praćenje fonetskog, leksičkog i sintaksičkog napredovanja učenika. Učitelj podstiče učenike na izražavanje misli rečenicama, ili većim i manjim govornim cjelinama s ciljem njegovanja stvaralačkog govora koji se oslanja na uočene činjenice. Ilustracija treba da pobudi učenička interesiranja, da podstiče maštu, da postane misaoni oslonac učenicima, da ima pedagošku, psihološku, a posebno estetsku vrijednost.

Gledajući ilustraciju učenici izražavaju svoja osjećanja. Tumačeći pojedine detalje na ilustraciji oni izražavaju svoju ličnost, formuliraju rečenice i izražavaju svoje stavove, procjenjuju i često pronalaze alternativna rješenja.

Učitelj ohrabruje učenike da komuniciraju, da postepeno u razgovoru o ilustraciji preuzimaju inicijativu, da uočavaju i komentiraju važne događaje na ilustraciji. Tokom razgovora o ilustraciji važno je da učenici uvažavaju različito interesiranje i da prihvate činjenicu da ne uživamo podjednako svi u istim aktivnostima.

Učenici u spektru različitosti pronalaze sve ono što je zajedničko. Uočavaju međusobne sličnosti i razlike.

⁴ „Međusobna povezanost između razvoja govora i likovnog izražavanja ima svoje korene u PIKTOGRAFSKOM (pisanju pomoću slika) IDEOGRAFSKOM (označava se samo dio predmeta) i egipatskom hijeroglifskom (slikovnom) pisanju iz kojih su se načina pisanja (slikanja) kasnije razvile azbuka – abeceda”. – R. Matić: *Metodika razvoja govora dece*, Beograd, 1986, str. 56.

Posmatranje slike, razmišljanje o slici i govor međusobno su usko povezani.

Prije dolaska u školu učenici imaju izvjesno iskustvo. To predškolsko iskustvo učenicima pomaže da se lakše uključe u program osnovne škole u opuštenoj atmosferi, da usavršavaju govor i da kroz razgovor ovladaju vještinom govora, te da podsticanjem mašte bogate rječnik.

U tom smislu bitno je povezivanje učeničkog iskustvenog nivoa sa sadržajem ilustracije. Kao motivacija može nam poslužiti poticajna riječ uz koju će učenici vezivati svoje asocijacije.

U razgovoru o ilustraciji učenike postepeno uvodimo u osnovne konvencionalne norme. Učenici saslušaju govor drugih i čekaju svoj red da iznesu mišljenje, te ih tako oslobađamo poliloškog govora. Učitelj podstiče učenike da postavljaju pitanja i da na njih odgovaraju, te da kritički procjenjuju pojedine odnose, postupke i relacije. Tokom govora učenici će uskladiti ton, ritam i boju glasa sa određenom situacijom. Cilj ovih vježbi je razvoj rječnika i jezičke strukture, ali i umijeće procjenjivanja određene situacije.

Svaki od učenika na ilustraciji pronalazi situaciju koja mu je bliska i koja ga zanima jer je sadržaj ilustracije motivacijski snažan.

Učenici mogu pričati o onim detaljima koji njih zanimaju, ne treba insistirati da sadržaj bude kompozicijski skladno strukturiran, važno je da ilustracija pobudi interes učenika i da se oslobode za usmeno komuniciranje.

Zadatak ilustracije je da učenike podstakne da govore. Dok učenici objašnjavaju ono što vide na ilustraciji, učitelj prati da li su učenici ovladali pravilnim izgovorom glasova, da li ima učenika koji imaju poremećaja u govoru, kako vladaju glasovnim skupinama, ima li u govoru dijalekatskih obilježja, da li je učenik maštovit, oslobođen za komuniciranje ili je zatvoren i uplašen.

Komuniciranje učenika prvog razreda devetogodišnje osnovne škole često moramo modificirati, u prvoj fazi rada ne možemo očekivati da sadržaj pričanja bude zaokružen u cjelinu.

Iza ilustracije ponekad se nalaze i riječi koje se terminološki uklapaju u kontekst. Iznad ilustracija koja pomaže pri globalnom čitanju ponekad se nađu i riječi. Na kraju ilustracije učenicima nižih razreda se nude grafomotoričke predvježbe koje pomažu pri razvijanju motorike.

Crte koje učenici crtaju treba da budu prepoznatljive na ilustraciji.

DOPRINOS BROJALICA (RAZBRAJALICA) RAZVOJU GOVORA

U razvoju govora značajnu ulogu imaju *brojalice*. Djeca ove igre češće nazivaju razbrajalicama jer je razbrajanje sastavni dio igre. Razbrajanje služi za određivanje pozicije suigrača u igri. Brojalice su najčešće pisane u stihovima. To su ritmizirane pokretne govorne igre u kojima se prepliću razumljive i smisaono jasne riječi sa nerazumljivim riječima ili riječima bez smisla.

Djeca uzrasta od pet do šest godina brzo usvajaju ritmizirane brojalice i prihvataju pravila igre bez pogovora.

Narodna brojalica ECI, PECI, PEC upravo je kombinacija smislenih razumljivih riječi i nerazumljivih. Riječi koje ne znače ništa ECI, PECI, PEC su nonsensne riječi koje su ritmički spojene, a koje u igri imaju centralno mjesto. Igralice brojalice su dinamične igre koje služe za razvoj govora. Pravila igre djeca prihvataju i bez pogovora ih se pridržavaju. Djeca se poredaju kružno, u sredini je onaj koji razbraja. Na koga, tokom razbrajanja, dođe posljednja riječ PEC on izlazi iz igre. Igra se nastavlja do posljednja dva igrača, a onda se brojalica primjenjuje i na njih. Za razbrajanje pogodna je i pjesma Dragana Lukića: LETI, LETI PTIČICA.

Dobro bi bilo da što više djece izgovara stihove ove pjesme jer je ona pogodna za vježbanje artikulacije glasova. Postupak igre je sličan postupku kod brojalice ECI, PECI, PEC, samo što onaj koji ostaje posljednji nije pobjednik nego on ŽMURI i traži skrivenog. Ako ovu igru realiziramo u učionici, skrivača mogu igrati dva učenika. U metodičko-didaktičkom smislu brojalica nam može poslužiti kao motivacija za igru, asocijacije na određenu riječ u brojalici. Učenik koji razbraja govori: „ECI, PECI, PEC, TI SI MALI ZEC”. Učenik na koga je došla razbrajajuća riječ *zec*, izgovara riječi koje su karakteristične za zeca (brz, plašljiv, voli kupus, lovački psi ga proganjaju, ima duge uši, mekano krzno, kratki repić...). U karakterizaciji zeca, mogu učestvovati i drugi učenici, a učitelj će imati koordinirajuću ulogu. Gdje bude potrebno, učitelj podsticajnim pitanjima pomaže učenicima da se prisjete prave riječi. Igra se nastavlja: ECI, PECI, PEC, TI SI MALI ZEC, JA SAM MALA VJEVERICA... Igra riječima se nastavlja, sve ono što je karakteristično za vjevericu igrač govori

(voli orahe, ima dugi rep, skače s grane na granu...).

Koje su razlike između vjeverice i zeca?

Zec trči kroz polje i šumu, a vjeverica skače s grane na granu. Zec voli kupus, a vjeverica orahe. Zec ima kratak repić, a vjeverica dug. Koje su sličnosti između vjeverice i zeca? I zec i vjeverica su plašljivi. I zec i vjeverica imaju fino mekano krzno...

Igre riječima i stihovima mogu se osmisliti uz razne brojalice, a posebno je za ove igre pogodna *Brojalica* Stanislava Femenića.

Učitelj će na nastavni plakat napisati pjesmu a pored pjesme napisati brojeve i nacrtati cvjetove koji se u pjesmi pominju. Ova rimovana brojatica podstiče učenike da razmišljaju, zaključuju i pogađaju. Kada učenici završe pogađanje tajanstvenih riječi, učitelj ih upućuje da spoje, pridruže brojeve riječima kojima se imenuje broj ili da crtom pokažu gdje bi trebalo da se nađe cvijet.

Zaključak

Razvoj govora je važan za intelektualno socijalno i emocionalno sazrijevanje djeteta. Govor pomaže djetetu da spozna svijet oko sebe i da tako stvara emocionalni kontakt sa okolinom. Djeci mlađeg uzrasta nisu potrebna jasna pravila za korektnu upotrebu jezika, oni uče govor od okoline, a da toga nisu ni svjesni. Komunikacija je proces, a koliko će govor jednog djeteta biti razvijen zavisi od sredine u kojoj dijete odrasta, te od komunikacijskog poticaja onih koji učestvuju u govornom razvoju djeteta.

Literatura

1. Basler, G. (1969), *Poetika prostora*, Kultura, Beograd
2. Bagarić, V. i Mihaljević - Djigunović, V. (2007), „Definiranje komunikacijske kompetencije“, *Metodika*, br.14, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
3. Brajša-Žganec, A. (2003), *Dijete i obitelj, emocionalni i socijalni razvoj*, Naklada „Slap“, Zagreb
4. Brown, R. (1970), *Semantik and Gramatical Relations-Chapter for a projected book to be called: A First Language*, Harvard University
5. Bugarski, R. (1973), „Dečiji jezik i lingvistička teorija“, *Zbornik*,

- 6, Institut za pedagoška istraživanja, Naučna knjiga, Beograd
6. Chomsky, N. (1957), *Syntactic Structures*, `s-Gravenhage
7. Eljkonjin, D.B. (1962), Problem simbolike i njene funkcije u igri djece predškolskog uzrasta, *Predškolsko dijete*, 1-2, Zagreb
8. Furlan, I. (1961), *Razvijenost rječnika i struktura govora*, Zagreb
9. Herlok, B. i Herlok, E. (1970), *Razvoj deteta*, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije, Beograd
10. Lukić, V. (1970), *Dečji rečnik*, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije, Beograd
11. Miočinović, Lj. (1970), "Analiza rečnika jednog udžbenika namenjenog učenicima osnovne škole", *Zbornik*, 3, Institut za pedagoška istraživanja, Naučna knjiga, Beograd
12. Ničković, R. (1972), *Vrednovanje radnih svesaka*, Zavod za nastavna sredstva Srbije, Beograd
13. Ništović, H. (2005), *Priručnik uz Prvanku'*, Bosanska riječ, Sarajevo
14. Jakobson, R., Halle, M. (1956), *Fundamentals of Language*, `s-Gravenhage
15. Pavličević-Franić, D. (2005), *Komunikacijom do gramatike*, Alfa, Zagreb
16. Piaget, J. (1966), *La psychologie de l'intelligence*, Collection Armand Colin, Paris
17. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004), *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*, Golden-marketing, Tehnička knjiga, Zagreb
18. Vasić, S. (1971), *Razvitak artikulacije kod djece na uzrastu od tri do devet godina*, Naučna knjiga, Beograd
19. Vigotsky, L.S. (1971), "Učenje i razvoj u predškolskom uzrastu", *Predškolsko dete*, broj 4, Novi Sad, str. 365-374